

ELŞAD QOCA

**Azərbaycan kəşfiyyatı
və əks-kəşfiyyatı
1918-1920**

Bakı-2018

**Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin
100 illiyinə həsr olunur**

Redaktoru: **Anar İsgəndərov**
tarix elmləri doktoru, professor

Rəyçilər: **Nizami Süleymanov**
tarix elmləri doktoru, professor

Nazim Mustafa
*tarix üzrə fəlsəfə doktoru,
Dövlət mükafatı laureatı*

Namiq Əliyev
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

İngilis və rus dillərinə tərcümə edəni: **Şahin Rzayev**

Elşad Qoca. Azərbaycan kəşfiyyatı və əks-kəşfiyyatı.
Bakı. "Elgün" nəşriyyatı, 2018. səh.88

Azərbaycan, rus və ingilis dillərində çap olunmuş kitab geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Qısa məlumat xarakteri daşıyan kitabda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin (1918-1920) kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat orqanlarının təşkili, fəaliyyəti və burada çalışmış fədakar insanların taleyi yeni və çoxsaylı arxiv materiallarına əsasən araşdırılır.

ISBN: 976-9952-827-68-2

© **Elşad Qoca**

Giriş

28 may 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin elan edilməsi xalqın taleyində unudulmaz və yaddaqalan hadisə idi. Azərbaycan milli dövlətçiliyinin bərpası nəticəsində gənc respublika özünün parlamentini, hökumətini, ordusunu və s. dövlət atributlarını yaratmağa başladı. Ölkənin ərazi bütövlüyünün təmin olunması və müstəqilliyinin qorunması üçün Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin təşkili ilə yanaşı, xüsusi xidmət və təhlükəsizlik orqanlarının yaradılmasına da böyük ehtiyac vardı.

Kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat bölməsi (28.03.1919 – 11.06.1919)

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə xüsusi xidmət orqanlarının fəaliyyəti həmin illər ölkədə gedən ordu quruculuğu ilə birbaşa bağlı olmuşdur. 1918-ci ilin dekabrından etibarən bu proses bir qədər də sürətlə getməyə başladı. Fətəli xan Xoyskinin sərəncamı ilə Səməd bəy Mehmandarovun hərbi nazir vəzifəsinə təyin edilməsi Azərbaycan Ordusunun formalaşdırılması işinə xüsusi təkan vermişdi. Və belə gərgin vaxtda ölkənin təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün kəşfiyyat

və əks-kəşfiyyat fəaliyyətinin təşkili kimi prinsiplial məsələ də Hərbi nazirliyə həvalə edilmişdi. Hazırlanmış layihələrdə bu sahə də öz əksini tapmışdı.

25 fevral 1919-cu ildə Hərbi nazirliyin strukturunun yekun layihəsi qapalı müzakirə üçün Azərbaycan parlamentinə təqdim olunmuşdu. Elə həmin gün parlament «Hərbi nazirliyin ştatları haqqında» xüsusi olaraq qanun qəbul etmişdir. Qanunda hərbi nazirliyin 38 istiqaməti üzrə ştatlar təsdiq edilmişdir. Burada müxtəlif istiqamətlərlə yanaşı, nazirliyin general-kvartirmeyster idarəsinin nəzdində kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat bölməsinin yaradılması da nəzərdə tutulmuşdu.

28 mart 1919-cu ildə Baş Qərargahın Baş İdarəsinin general-kvartirmeyster şöbəsində yaradılan dörd bölmədən biri də kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat bölməsi idi. Bölmənin rəisi vəzifəsinə kornet (AXC dövründə süvari hissələrində ilk zabit rütbəsi) Ağalarov təyin olunmuşdu. Hərbi nazirin Baş Qərargah üzrə 156 sayılı, 29 mart 1919-cu il tarixli əmrində göstərilir ki, Ağalarov Azərbaycan hökumətinin 28 avqust 1918-ci il tarixli 7 sayılı sərəncamına əsasən əks-kəşfiyyat bölməsinin rəisi vəzifəsini icra edir. Əmrdən aydın olur ki, Ağalarov kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat bölməsinə hələ 28 avqust 1918-ci ildən rəhbərlik edirdi (özünü də Nazirlər Şurasının sədri Fətəli xan Xoyskinin 7 sayılı sərəncamına

əsasən). Şübhəsiz ki, bu qurum Bakıda yaradılmışdı. Sonradan, yəni 25 fevral 1919-cu ildə «Hərbi nazirliyin ştatları haqqında» qanununun qəbul edilməsindən sonra digər strukturlar kimi kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat bölməsi də Gəncədə hərbi nazirin daxili əmrinə əsasən yenidən təşkil olunmuş, Əfrasiyab bəy Ağalarov isə həmin vəzifəyə təyin edilmişdi. Lakin nə 7 sayılı sərəncamı, nə də 28 avqust 1918-ci ildən 1919-cu ilin əvvəllərindək əks-kəşfiyyatın fəaliyyəti ilə bağlı sənədlər əldə olunmamışdır.

Bölmənin 28 nəfərdən ibarət ştat-strukturu yaradılmışdı. Kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat bölməsi işini adından da göründüyü kimi iki istiqamət üzrə qurmuşdu. Onlar Hərbi naziri və ölkə rəhbərliyini müvafiq məlumatlarla təmin etməyə çalışırdılar.

Əks-kəşfiyyat

Əks-kəşfiyyatçılar əsasən, Denikin, bolşevik və erməni casuslarına qarşı mübarizə aparırdılar. Bildiyiniz kimi, Denikinçi zabitlər ilk vaxtlar Azərbaycan Ordusuna daxil olsalar da niyyətləri başqa idi. Bu barədə dövlət arxivində xeyli sənədlər saxlanılır. «Smislovanın işi üzrə» adlı sənəddən aydın olur ki, kornet Əfrasiyab bəy Ağalarovun rəhbərliyi ilə bölmənin əməkdaşları xüsusi plan hazırlayaraq gənc ölkənin əleyhinə casusluq edən

qrupu ifşa etmişdilər. Smislovanın Gəncədə həbs edilməsi casus şəbəkəsinin üstünü açmışdı. Casus qadının verdiyi ifadəyə görə, onu Gəncəyə xüsusi tapşırıqla Denikin ordusunun kəşfiyyatçı zabiti Çernışov göndərmişdi. Denikin kəşfiyyatının Azərbaycan Ordusunda xidmət edən rus zabitləri arasında geniş şəbəkəsi vardı. Denikin kəşfiyyatı agentlərinin bir çoxu eyni zamanda, ingilislərə işləyirdilər. Elə Smislovanın özü həm də ingilislərlə əlbir idi. İngilislər ona Azərbaycan Ordusunda xidmət edən türk zabitlərinin sayını öyrənməyi tapşırıbmışdılar. Çernışovun yaşadığı mənzildə axtarış zamanı Azərbaycanda ictimai-siyasi və iqtisadi vəziyyətlə bağlı gizli bolşevik təşkilatının işi, eləcə də Azərbaycan Ordusunun durumu barədə Denikinə ünvanlanmış çoxlu sayda agentur məlumatları tapılmışdı. O, «vahid və bölünməz Rusiya» ideyasına düşmən olanlar haqqında məlumat toplamalı idi.

Bu hadisə ilə əlaqədar hərbi nazir S.Mehmandarov daxili işlər naziri X.Xasməmmədova müəyyən edilmiş casus təşkilatının üzvlərinin həbs olunmaları barədə Gəncə şəhərindən Bakıya məktub göndərmişdi. Məktubda deyilir ki, N.Çernışova, S.Zuber və s. mənzilində axtarış aparmaq lazımdır. Onlar casus şəbəkəsinin üzvləridir. Denikin kəşfiyyatı şəbəkəsi ifşa edildikdən sonra iş baxılmaq üçün Gəncə dairə məhkə-

məsinə göndərilmişdir. Onu da deyim ki, Azərbaycan parlamenti denikinçilər haqqında xüsusi qərar qəbul etmişdi. Parlament Azərbaycan Respublikasının dövlət qulluğunda və orduda denikinçilərin xidmətini qadağan etmişdi. Təbii ki, parlamentin bu qərarı qəbul etməsində əks-kəşfiyyat və kəşfiyyat bölməsinin əməkdaşlarının da əməyi vardı.

Bundan başqa, əks-kəşfiyyatçıların daha bir yaddaqalan işini qeyd etmək istərdim. İlk milli Azərbaycan hərbi hissələrinin 1919-cu ilin 5 aprelində Bakıya gələrək Salyan kazarmasında yerləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdu. Hərbi nazirin də bu münasibətlə Bakıya səfəri planlaşdırılırdı. Bakıda olan qarışıqlıq təbii ki, müəyyən hazırlıq işləri görməyi tələb edirdi. Hər cür təxribatların ola biləcəyi istisna edilmirdi. General-leytenant M.Sulkeviç qoşunların Gəncədən Bakıya getməsi ilə əlaqədar, əks-kəşfiyyat işinin təşkili üçün daxili işlər nazirinin müavini general-mayor S. Ağabəyova məktub yazmış, Gəncədən Bakıya ezam olunan yasavul Yusupova kömək göstərilməsini xahiş etmişdi. Belə də oldu. Əks-kəşfiyyat işinin düzgün təminatı, əks-kəşfiyyat bölməsinin əməkdaşı yasavul Yusupovun və axtarış polisinin qarşılıqlı fəaliyyətləri sayəsində Azərbaycan milli hərbi hissələri aprel ayının 5-də heç bir narahatçılıq və təxribat olmadan Bakı şəhərinə daxil oldular.

Dövlət arxivində Əfrasiyab bəy Ağalarovun rəhbərliyi ilə həyata keçirilmiş əməliyyat tədbirləri haqqında çoxsaylı məlumatlar saxlanılır. Bununla yanaşı, respublikamızın müxtəlif bölgələrinə ezam olunmuş agentlərin (əməliyyat müvəkkilləri nəzərdə tutulur) mükafatlandırılması barədə Hərbi nazirliyin rəhbərliyinə ünvanlanmış raportlar da mövcuddur.

Kəşfiyyat

Ordu quruculuğu məsələləri axarına düşdükcə xarici kəşfiyyat problemlərinə də xüsusi diqqət verilirdi. Lakin kadr qıtlığı, peşəkar zabitlərin olmaması özünü göstərirdi. Xüsusən də kəşfiyyat sahəsində mütəxəssislərə daha çox ehtiyac vardı. Nazirlər Şurasının qərarı ilə Hərbi nazirliyin zabiti Məmməd bəy Əliyev 8 aprel 1919-cu ildə Tiflisdə Azərbaycan diplomatik missiyasında hərbi attaşe vəzifəsinə təyin edilmişdi. Hərbi attaşe kimi işini ləyaqətlə yerinə yetirən Məmməd bəy kəşfiyyat işlərinə də cəlb edilmişdi (bu barədə dövlət arxivlərində xeyli sayda məlumatlar saxlanılır). Müşahidə işlərindən tutmuş, əməliyyat-kəşfiyyat məlumatlarının toplanılmasına qədər mürəkkəb tapşırıqlar yerinə yetirən polkovnik M.Əliyev əsl vətəndaş idi. Onun Hərbi nazirliyin rəhbərlərinin konkret tapşırıqlarına əsasən göndərdiyi məlumatlar böyük əhəmiyyət

daşıyırdı. Məmməd bəyə daha ağır və əlavə olaraq bir xüsusi tapşırıq da verilmişdi. Hərbi nazir S.Mehmandarov və Baş Qərargahın rəisi M.Sulkeviç xarici işlər nazirinə məxfi məktub göndərmişdilər. Məktubda deyilir: «Peşəkar müsəlman zabitlərinin az olması ucbatından onların arasında hələlik Ermənistanda diplomatik missiya nümayəndəliyində hərbi attaşə vəzifəsinə layiqli şəxs yoxdur. Ona görə də Ermənistan qoşunları barədə məlumatlar toplanılması Tiflisdəki hərbi attaşəyə tapşırılmışdır. Ona Gürcüstanın Baş Qərargahı ilə birlikdə gizli kəşfiyyat fəaliyyətini təşkil etmək tapşırılmışdır...». Təbii ki, bu Məmməd bəy Əliyevə, Azərbaycanın ilk kəşfiyyatçısına göstərilən böyük etimad idi.

Məmməd Əliyevdən başqa, cəbhə bölgələrindən, Qarsdan, İrəvandan mövcud durum və erməni qoşunlarının vəziyyəti barədə kəşfiyyat xarakterli olduqca qiymətli məlumatlar verilirdi. Özü də bu məlumatlar «Şahzadə Məmməd» ləqəbi ilə verilmişdir. Təbii ki, bu hansısa bir Azərbaycan kəşfiyyatçısının kodlaşdırılmış adı idi. Şübhəsiz, əldə edilmiş bu tipli informasiyalar Baş Qərargahının fəaliyyətində olduqca vacib rol oynayırdı. Baş Qərargah da öz növbəsində bəzi məlumatları tanışlıq üçün Xarici İşlər Nazirliyinə göndərirdi. Görünür, bu informasiyalar diplomatların baş verən hadisələrlə bağlı məlumatlandırılması məqsədilə göndərilirdi.

Agentur məlumatlarının birində Ermənistanın siyasi-hərbi vəziyyəti barədə geniş təhlil xarakterli məlumat verilirdi. Bu məlumatlar müxtəlif mənbələrdən alınmış və Baş qərargahın zabitləri tərəfindən işlənilmişdi.

Göründüyü kimi, Azərbaycan kəşfiyyatçıları Tiflisdən, Ermənistandan, Şimali Qafqazdan, cəbhə və qaynar bölgələrdən məlumatlar verirdilər. Xüsusən də müstəqil Azərbaycanın ilk kəşfiyyatçısı Məmməd bəy Əliyevin, Mullayevin, “Şahzadə Məmməd”in və digərlərinin fəaliyyəti diqqəti daha çox cəlb edirdi. Baş Qərargahın yüksək çinli zabiti Karqaleteli, baş adyutant ştabsovmistr Takanayevin də xidmətləri unudulmamalıdır.

Azərbaycan kəşfiyyatçıları mümkün olan bütün kanallardan istifadə etməyə çalışırdılar. Kəşfiyyatçı zabitlərin Xarici İşlər Nazirliyi ilə də geniş əlaqələri vardı. Onlar Xarici İşlər Nazirliyinin diplomatiya şöbəsinin kargüzarlıq və şifrləmə bölməsinin əməkdaşlarını məxfi kargüzarlığın və şifrləmənin sirlərini öyrədirdilər. Baş qərargah tam məxfi qurumu ilə 8 noyabr 1919-cu ildə xarici işlər nazirinə məktub göndərmişdi. Məktubda deyilirdi: «Mümkün düşmənlər (ermənilər, könüllülər və digərləri) həmçinin müxtəlif siyasi cərəyanlar haqqında (bolşeviklər) məlumatların cəmləşməsi üçün bütün alınmış məlumatların Baş Qərargaha ötürülməsinə imtina etməməyinizi xahiş edirəm. Qeyd edirəm ki, Baş Qərargahı ən

çox maraqlandıran məsələlər bizimlə həmsərhəd olan dövlətlərin qoşunlarının cəmləşməsi, yer dəyişməsi, sayı, komanda heyəti, təchizatı, qidalanması, əhval-ruhiyyəsi, sanitar vəziyyəti və s. Baş Qərargahı maraqlandıran məsələlərdəndir. Baş Qərargah öz növbəsində onun ixtiyarında olan və XİN-nin səlahiyyət çərçivəsinə aid olan məlumatları göndərəcəkdir ki, qarşılıqlı informasiya əsasında bizim qonşulara aid olan məsələləri daha dəqiq işıqlandırsın. O da sözsüz ki, ictimai dövlət mənası baxımından son dərəcə vacibdir. Məlumatları ayda bir-iki dəfə, fəvqəladə olanları isə dərhal göndərmək lazımdır». Məktubdan görünür ki, hər iki nazirlik qarşılıqlı əməkdaşlığı davam etdirirdilər. Xarici İşlər Nazirliyi qonşu respublikalarda Azərbaycan diplomatik nümayəndəliyinin əməkdaşları vasitəsi ilə əldə etdikləri mühüm məlumatları Baş Qərargaha göndərirdi. «Tam məxfi» qri fi ilə Ermənistanda, Cənubi Qərbi Qafqaz respublikasında, eləcə də həmin illər ingilislərin əlində olan Batumda vəziyyət barədə XİN-ə göndərilmiş geniş təhlil xarakterli məlumatlar həm də Baş Qərargahın general-kvartirmeyster idarəsinə ünvanlanmışdı. Ermənistanda diplomatik missiyanın rəhbəri M.Təkinkinin işi xüsusilə qeyd edilməlidir. Onun göndərdiyi şifrtelqramlar da əhəmiyyət kəsb edirdi.

5 noyabr 1919-cu ildə Hərbi nazirliyin rəhbərliyinin

Xarici İşlər Nazirliyinə göndərdiyi məktubda bildirilirdi ki, «Bizim hökumət Ermənistanın Bakıda diplomatik missiyasında hərbi attaşe vəzifəsinin təsis edilməsi təklifini rədd etdi. Ancaq əldə edilmiş məlumatlara görə, bu missiyanın üzvlərinin çoxu zabitlərdən ibarətdir, onlardan birini isə «missiya qərargahının rəisi» adlandırırlar. Bunları deməklə, Ermənistan Xarici İşlər Nazirliyinin bu cür hərəkətinə qarşı hansı qərar qəbul edilməsi barədə məlumat verilsin».

Bu iş Azərbaycan xüsusi xidmət orqanları ilə XİN-in necə də əlbir və faydalı əməkdaşlığının olduğunu əyani şəkildə göstərir. Ermənistanın Bakıda diplomatik missiyasının üzvlərinin əksəriyyətinin hərbiçilərdən təşkil edilməsi əks-kəşfiyyat və kəşfiyyat xidmətinin səyi nəticəsində öyrənilmişdi. Bu da beynəlxalq normalara zidd olduğundan Azərbaycan hökuməti Ermənistanın Bakıdakı diplomatik missiyasında hərbi attaşe vəzifəsinin təsis edilməsinə icazə vermirdi.

Onu da deyək ki, Baş Qərargahın general-kvartir-meyster idarəsinin kəşfiyyatçılarının fəaliyyəti AXC-nin işğalının son günlərində davam etmişdir. Yalnız 2 mart 1920-ci ildə hərbi nazir Səməd bəy Mehmandarovun məxfi əmri əsasında nazirliyin müvafiq qurumlarında struktur dəyişikliyi aparılmış, Baş qərargah və Baş Qərargahın Baş İdarəsinin birləşdirilməsi nəticəsində

Azərbaycan Ordusunun Qərargahı yaradılmışdır. Yeni yaradılmış Azərbaycan Ordusu Qərargahının ştat strukturunda kəşfiyyat-əməliyyat bölməsi saxlanılmış, polkovnik İrza bəy Hacıbəylinski həmin bölmənin rəisi təyin edilmişdir.

Ölkədə vəziyyətin gərginləşməsi, xüsusən də kənar müdaxilənin olduğu bir vaxtda təbii ki, güclü və müstəqil xüsusi xidmət orqanına ehtiyac vardı. Məhz belə bir vaxtda, 11 iyun 1919-cu ildə sırf əks-kəşfiyyat fəaliyyəti ilə məşğul olacaq qurum - Əksinqilabla Mübarizə Təşkilatı (ƏMT) yaradıldı. Kəşfiyyat işə Hərbi nazirliyin tərkibində saxlanıldı. Hərbi nazirliyin əks-kəşfiyyat xidməti öz əməliyyat təsərrüfatını ƏMT-yə təhvil verdi. Lakin hər iki xüsusi xidmət orqanı arasında əməkdaşlıq davam edirdi.

Əksinqilabla Mübarizə Təşkilatı (11.06.1919 – 06.03.1920)

ƏMT böyük səlahiyyətlərə malik Dövlət Müdafiə Komitəsinin (DMK) tapşırıqlarını yerinə yetirirdi. Təşkilat əməkdaşların qəbulunda partiya prinsipi əsas götürülürdü. Belə ki, ƏMT-nin əməkdaşlarının üçdə ikisi «Müsavat», üçdə biri isə «Hümmət» partiyasından olmalı idi. Eyni zamanda, təşkilatın rəhbəri «Müsavat» dan, müavini isə «Hümmət»dən təyin edilməsi nəzərdə

tutulmuşdu. Sənədləşdirmə zamanı hümmətçiləri tək rəqəmlə, müsavatçıları isə cüt rəqəmlə nömrələyirdilər. Təbii ki, bu tipli xidmətlərdə partiya prinsipləri ilə işləmək ölkənin maraqlarına ciddi ziyan vururdu. Elə buna görə də təşkilatın fəaliyyətində tez-tez problemlər çıxırdı.

ƏMT-nin rəisi vəzifəsinə «Müsavat» partiyasının üzvü, millət vəkili Məmmədbağır bəy Şeyxzamanov təyin olunmuşdu. Rəis müavini vəzifəsini isə «Hümmət» partiyasının üzvü Mirfəttah Musəvi yerinə yetirirdi. Onun öldürülməsindən sonra isə bu vəzifəni Mahmud bəy Səfikürdski icra etməyə başladı.

ƏMT-nin ilk rəisi M. Şeyxzamanov təşkilata az müddətə rəhbərlik etdi. Belə ki, o, 1919-cu ilin avqust ayının 20-də öz ərizəsinə əsasən tutduğu vəzifəsindən azad edildi. O, fəaliyyətini millət vəkili kimi AXC parlamentinin aqrar komissiyasında davam etdirməyə başladı. Elə həmin gün DMK ƏMT-nin yeni rəisini, Məmmədbağır bəyin qardaşı Nağı bəy Şeyxzamanovu şəxsi heyətə təqdim etmişdir (bəzi arxiv sənədlərində Məmmədbağır və Nağı Şeyxzamanov qardaşlarının soyadı Şıxzamanov kimi verilmişdir).

ƏMT öz fəaliyyətini «Azərbaycan Respublikası əks-kəşfiyyat xidməti vəzifəlilərinin hüquq və vəzifələri haqqında» 22 maddədən ibarət olan Əsasnaməyə uyğun olaraq qurmuşdu.

Təşkilatın Bakı şəhərində 8 bölməsi yaradılmışdı. Bu rayon bölmələrinə Məmmədağlı Dadaşov, Seyfulla Əzimzadə, Məmməd Hacızadə, Qasım İsmayılov, Aleksandr Şengeliya, Qəmbər Tahirov, Əbdüləziz Tağıyev və İslam Əliyev rəhbərlik edirdilər. Təşkilatın senzura işinə Lavrenti Beriya, agentura işlərinə isə Aleksandr Qoberidze, sonra A.Sultanov cavabdeh idilər. Üç baş agent (baş əməliyyat müvəkkili) vəzifəsi vardı. Yusuf bəy Bayraməlibəyov Təşkilatın Lənkəranda, Ağa İsmayılov isə Hacıqabul stansiyasında nümayəndəsi təyin edilmişdi. Tanınmış şair Əli Razi Şamçızadə də ƏMT-də işləyirdi. Onu işə Nağı bəy götürmüşdü. Əvvəl kargüzar köməkçisi, sonra isə agent (əməliyyat müvəkkili) kimi fəaliyyətə başlamışdı.

ƏMT DMK-nı vacib informasiyalarla təmin etməyə çalışırdı. Məlumatların birində N.Şeyxzamanov bildirirdi ki, son vaxtlar çağırış yaşlı ermənilərin Bakıya güclü axını müşahidə edilir. Əks-kəşfiyyatın müəyyən etdiyinə görə, həmin ermənilər buraya əsasən, Gəncədən və Krasnovodskdan gəlirlər. Daha bir məlumatda Gəncə həbsxanasında saxlanılan qatı cinayətkar Stepan Lalayevin öz həmfikiriləri ilə birlikdə həbsxanadan qaçmağa hazırlaşması və Gəncə həbsxanasında nəzarətin gücləndirilməsi xahiş olunurdu.

DMK-da öz növbəsində ƏMT-yə tapşırıqlar verirdi.

Nəsib bəy Usubbəyov ƏMT-nin rəisinə göndərdiyi məktubunda Könüllülər Ordusunun nümayəndəsi polkovnik Lazarevin və onun həmfikirlərinin fəaliyyəti barədə diqqətli, gizli nəzarət aparılmasını məqsədəuyğun hesab etməklə yanaşı, əldə edilmiş məlumatların təcili DMK-ya göndərilməsini tapşırırmışdı. ƏMT əməkdaşları DMK sədrinin tapşırığına əsasən əməliyyat-müşahidə işi apararaq Könüllü Orduda xidmət edən 134 nəfər zabitin siyahısını hazırlayaraq DMK sədrinə mürüzə etmişdilər. Belə məlumatların sayını çoxaltmaq da olar.

Təşkilatın üzvlərinin erməni casuslarına qarşı apardıqları əməliyyat işlərindən biri olduqca maraqlıdır. Bu əməliyyat həm də ƏMT əməkdaşlarının öz peşələrinə münasibətini açıqlayır. ƏMT-nin əməkdaşları Bakıda bir ermənini həbs etmişdilər. Onun cibindən məktub çıxmışdı. Həmin məktub Ermənistanın Bakıdakı diplomatik missiyasının üzvlərindən birinə çatmalı idi. Erməni casusu Bakıya Cənubi Rusiya Silahlı Qüvvələrinin Baş komandanının nümayəndəliyindən polkovnik Palitskinin tapşırığı ilə gəlmişdi. ƏMT əməkdaşları bu işi nəzarətə götürərək, hadisələri diqqətlə izləmişdilər. Nəticədə Azərbaycan tərəfinin tələbi ilə Ermənistanın Bakıdakı diplomatik missiyasının həmin üzvü respublikadan çıxarılmışdı. Fikrimcə, bu ƏMT əməkdaşlarının ən yaxşı əməliyyat işlərindən sayılmalıdır.

Ancaq bolşeviklərə qarşı mübarizədə lənglik hiss olunurdu. Təbii ki, bir xidmət orqanında iki ideyaya xidmət edən əməkdaşların fəaliyyəti qənaətbəxş ola bilməzdi. Hətta 1919-cu ilin payızında ƏMT-nin ləğv edilməsi məsələsi də gündəliyə çıxarılmışdı. Təşkilat işlərində müəyyən dəyişiklik aparılsa da ƏMT ləğv edilməmiş, Bakı Möhkəmləndirilmiş Rayonunun rəisi general Murad bəy Tlexasın tabeçiliyinə verilmişdir. Elə həmin dövrdən də ƏMT bolşeviklərə qarşı normal mübarizə aparmağa başlamışdı. Eyni zamanda təşkilatın sıralarına partiya prinsiplərinə görə deyil, şəxsi keyfiyyətlər nəzərə alınmaqla götürməyə başlamışdılar.

1920-ci ilin mart ayının 6-da Nazirlər Şurasının iclasında daxili işlər nazirinin çıxışı dinlənilmiş və ƏMT-nin ləğv edilməsi barədə qərar qəbul edilmişdir.

İnformasiya şöbəsi (12.03.1920 – 28.04.1920)

1920-ci ilin mart ayının 12-dən etibarən əks-kəşfiyyat təminatını Bakı general qubernatorluğunun tərkibində yaradılmış İnformasiya şöbəsi təmin etmişdir. ƏMT-nin funksiyalarını yerinə yetirən İnformasiya şöbəsi Nazirlər Şurasının sədrinin və daxili işlər nazirinin tabeçiliyinə verilmişdi. Şöbəyə Moskva Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsini bitirmiş Ələkbər xan

Şahsuvarov rəhbərlik edirdi. Ə.Şahsuvarovun rəhbərliyi ilə şöbə fəaliyyətinin ilk günlərindən bolşeviklərə qarşı yorulmadan mübarizə aparmışdır. Qısa və çətin vaxtda o, bir sıra uğurlu əməliyyat tədbirləri keçirmişdir. Balaxanıda 22 bolşevikin, o cümlədən məşhur bolşevik Çurayevin həbsi məhz Ə.Şahsuvarovun fədakarlığı nəticəsində baş tutmuşdu. Bu, həmin Çurayev idi ki, 28 aprel 1920-ci ildə Bakıda yaradılmış Fövqəladə Komissiyaya rəhbərlik edirdi. İnformasiya şöbəsi fəaliyyətini yalnız bolşevik Rusiyasının Azərbaycanı işğalı nəticəsində dayandırmağa məcbur oldu.

Mühafizə Dəstəsi (18.02.1919 – 28.04.1920)

Mühafizə Dəstəsinin fəaliyyəti məlumdur. Bu xidmət Azərbaycan təhlükəsizlik və xüsusi xidmət orqanları arasında özünəməxsus yer tutur. Azərbaycan parlamentinin, onun rəhbərlərinin və digər dövlət əhəmiyyətli obyektlərin mühafizəsinin təşkili üçün 18 fevral 1919-cu ildə Azərbaycan parlamentinin 15-ci iclasında «Azərbaycan parlamentinin mühafizə dəstəsinin yaradılması haqqında» Qanun qəbul edilmişdir. Qanunda göstərilirdi ki, parlamentin 200 nəfərlik mühafizə dəstəsi təsis edilsin və parlamentin Rəyasət Heyətinə tabe edilsin. Mühafizə Dəstəsinin saxlanması üçün dövlət xəzinəsindən vəsait də ayrılmışdı.

Parlamentin Mühafizə dəstəsinin rəisi vəzifəsinə podpolkovnik Nağı bəy Əliyev təyin edilmişdi. Dəstə öz işini yerinə yetirməklə yanaşı, Qarabağda aparılan döyüş əməliyyatlarında da iştirak edirdi. Bunu cəbhə bölgəsindən general-mayor Həbib bəy Səlimovun qərargaha yazdığı raportlardan görmək olur.

Xüsusi xidmət orqanı və repressiya

28 aprel 1920-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti bolşevik Rusiyası tərəfindən işğal edildikdən sonra respublikanın rəhbərlərinə, nazirlərə, hərbi, xüsusi xidmət və təhlükəsizlik orqanlarının əməkdaşlarına qarşı əsil repressiya başlandı. Onların bir qismi müstəqil Azərbaycan Respublikasına xidmət etdiklərinə görə sorğusuz-sualsız güllələndi, həbs edildi, bir qismi isə mühacirətə getməyə məcbur oldular. Cəmi 23 ay fəaliyyət göstərmiş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti naminə çalışmış bu fədakar insanları unutmğa haqqımız yoxdur. Onların tarixi fəaliyyəti araşdırılmalı və istiqlal tariximizdə öz layiqli yerini tutmalıdır. Hamımız onları tanımağa və tanıtdırmağa borclu yuq.

Ştaps-rotmistr Əfrasiyab bəy Ağalarov

Onun haqqında məlumat azdır. Müxtəlif arxivlərdə apardığımız araşdırmalar nəticəsində müəyyən bilgiler

əldə edə bildik. Əfrasiyab bəy Ağalarov 1915-ci ildə çar ordusunda poruçik, 1917-ci ildə baş poruçik rütbəsi almışdır. Sonra yeni qurulan Azərbaycan Ordusuna dəvət edilmişdir. İlk xidmət yeri Baş Qərargahın tapşırıqlar üzrə ober-zabit olmuş, kornet hərbi rütbəsi almışdır. 28 mart 1919-cu ildə isə Hərbi nazir Səməd bəy Mehmandarovun əmri ilə Baş Qərargahın general-kvartirmeyster idarəsinin kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat bölməsinin rəisi vəzifəsinə təyin edilmişdir.

Ancaq S.Mehmandarovun bu əmrində əlavə qeyd edilmiş bir məqam diqqəti cəlb edir. Əmrdə Ağalarovun hələ 28 avqust 1918-ci ildən Azərbaycan hökumətinin sədrinin 7 sayılı sərəncamına əsasən, Azərbaycan əks-kəşfiyyatının rəisi vəzifəsini icra etdiyi göstərilir. Bu barədə dövlət arxivlərində sənədlər tapmaq mümkün olmamışdır.

Əfrasiyab bəy Ağalarov Baş Qərargahın general-kvartirmeyster idarəsinin kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat bölməsinin rəisi kimi fəaliyyətini 1919-cu ilin iyun ayının əvvəllərinə qədər davam etdirmişdir. Sonra Ə.Ağalarov fəaliyyətini Baş Qərargahda tapşırıqlar üzrə ober-zabit vəzifəsində yerinə yetirmişdir.

9 iyul 1919-cu ildə Hərbi nazir Səməd bəy Mehmandarov 320 nömrəli əmr (əsl) imzalamışdır. Əmrdə göstərilir ki, Azərbaycan Respublikası hökumətinin hərbiçi-

ləərə rütbələrin verilməsi barədə 25 iyun 1919-cu il tarixli 28 nömrəli əmri icra edildi. Əmrdə qeyd edilir ki, xidmətdə qazandıqları uğurlara görə Azərbaycan Ordusunda müxtəlif vəzifələr tutmuş hərbiçilər növbəti və ya növbədənənar hərbi rütbələrə layiq görürlər. Əfrasiyab bəy Ağalarova isə ştabs-rotmistr rütbəsi verilmişdir.

Ştabs-rotmistr Əfrasiyab bəy Ağalarov Hərbi nazirin 12 mart 1920-ci il tarixli 157 nömrəli əmrinə əsasən, Hərbi nazir yanında tapşırıqlar üzrə ober-zabit vəzifəsinə təyin edilmişdir.

Sonrakı taleyi barədə məlumat yoxdur.

Məmmədbağır bəy Şeyxzamanov

1881-ci ildə Gəncə şəhərində anadan olmuşdur. 1919-cu ilin iyun ayının 11-də ölkədə müstəqil əks-kəşfiyyat xidməti – Əksinqilabla Mübarizə Təşkilatı yaradılarkən onun ilk rəisi təyin edilmişdir. Təşkilatın qurulmasında xidmətləri vardır.

Məmmədbağır bəy Əksinqilabla Mübarizə Təşkilatında həmin ilin avqust ayının 20-dək işləmişdir. “Müsavat” partiyasının fəal üzvlərindən olan Məmmədbağır bəy fəaliyyətini Azərbaycan parlamentində davam etdirmişdir. Millət vəkili kimi o, parlamentin aqrar komissiyasının üzvü idi.

Məmmədbağır bəy Şeyxzamanov Azərbaycanın

bolşevik Rusiyası tərəfindən işğalının ilk günlərində həbs edilərək sorğusuz-sualsız güllələnmişdir.

Nağı bəy Şeyxzamanov

1883-cü ildə anadan olmuşdur. Məmmədbağır bəy Şeyxzamanovun doğma qardaşdır. Nağı bəy gizli fəaliyyət göstərən “Difai” partiyasının Gəncə şəhər şöbəsinin, eləcə də “Müsavat” partiyasının, “Gənclik” təşkilatının fəal üzvü kimi şəhərin ictimai-siyasi həyatında yaxından iştirak etmişdir.

Qardaşı Məmmədbağır bəy Əksinqilabla Mübarizə Təşkilatından istefa verdikdən sonra onun yerinə təyin olunmuşdur. Nağı bəy Əksinqilabla Mübarizə Təşkilatına 20 avqust 1919-cu ildən 6 mart 1920-ci ilədək rəhbərlik etmişdir. Bu dövr ərzində Təşkilat üzvləri arasında ideologiya ayrılığı olmasına baxmayaraq, Nağı bəy ümumi balans yaradaraq müxtəlif uğurlu əməliyyat tədbirləri keçirməyə müvəffəq olmuşdur.

Azərbaycanın bolşevik Rusiyası tərəfindən işğalından sonra Türkiyəyə mühacirət etməyə məcbur olmuşdur. Nağı bəyin AXC dövründəki fəaliyyəti onun 1964-cü ildə yazdığı və İstanbulda çap etdirdiyi “Azərbaycan istiqlal mücadiləsinin xatirələri” kitabında öz əksini tapmışdır. Onun Nağı bəy Keyqurun təxəllüsü ilə çap etdirdiyi “Böyük xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağızadə”

(1957), “Dərdləşmə” (1963) kitabları istiqlal tariximizin öyrənilməsi baxımından əhəmiyyət kəsb edir.

Nağı bəy Şeyxzamanov (Keyqurun, Şeyxzamanlı) 1967-ci ildə İstanbulda vəfat etmişdir.

Mahmud bəy Səfikürdski

1898-ci ildə Goranboy rayonunun Səfikürd kəndində anadan olmuşdur. Çar ordusunda hərbi xidmət keçmişdir. Gəncədə şəhər əhalisinin rusların dəstəyi ilə ermənilər tərəfindən qırılmasının qarşısının alınması məqsədilə gənclərdən təşkil olunmuş “Yaşıl qvardiya” özünümüdafiə təşkilatının üzvü və sonra sədr müavini olmuşdur. 1919-cu ildə Gəncə gimnaziyasını bitirmişdir. Bakıda yeni yaradılmış Bakı Dövlət Universitetinin tibb fakültəsinə daxil olmuşdur. Çətinlik ucbatından işləmək üçün Nağı bəyə müraciət etmişdir. 15 noyabr 1919-cu ildən Əksinqilabla Mübarizə Təşkilatında rəis müavini vəzifəsində işləmişdir.

1920-ci ildə aprel işğalından sonra bir müddət Azərbaycan SSR Fövqəladə Komissiyasında fəaliyyət göstərmişdir. Əksinqilabla Mübarizə Təşkilatında işlədiyi dövrlərdə guya bolşeviklərə qarşı amansız olmaqda günahlandırılmış və həbs edilmişdir. Sonra həbsdən azad olunmuş, təqiblərin davam etməsi ucbatından Türkiyəyə mühacirət etmişdir. 1972-ci ildə İstanbulda dünyasını dəyişmişdir.

Polkovnik Məmməd bəy Hüseyn bəy oğlu Əliyev

1882-ci ildə Gəncə şəhərində əsilzadə ailəsində anadan olmuşdur. 1902-ci ildə Tiflisdə Torpaqölçmə məktəbində oxumuşdur. Sankt-Peterburqda Ali Hərbi Topoqrafiya ixtisası üzrə təhsil aldıqdan sonra Rusiyanın müxtəlif quberniyalarında xidmət etmişdir. 1908-ci ildə Tiflisdə, Qafqaz Hərbi Dairəsinin topoqrafiya şöbəsində xidmətini davam etdirmişdir. AXC dövründə bir müddət Baş Qərargahda işləmiş, sonra Tiflisdəki Azərbaycan diplomatik missiyasında hərbi attaşe vəzifəsini tutmuşdu. Onun Tiflisdən Baş Qərargaha göndərdiyi çoxsaylı əməliyyat məlumatlarından aydın olur ki, Məmməd bəy orada yalnız hərbi attaşe kimi deyil, həm də kəşfiyyatçı kimi fəaliyyət göstərirdi.

Səməd bəy Mehmandarovun tam məxfi qriffli əmri ilə Məmməd bəy Əliyevə həm də Gürcüstan Baş Qərargahının müvafiq xidməti ilə birgə Ermənistana qarşı gizli kəşfiyyat fəaliyyətinin təşkili tapşırılmışdı.

Azərbaycanın xaricdə fəaliyyət göstərən ilk kəşfiyyatçısı polkovnik Məmməd bəy Əliyev ölkənin işğaldan sonra bir neçə dəfə həbs olunmuş, sonradan azad edilmişdir. Ömrünü elmi-pedaqoji sahəyə həsr edən Məmməd bəy geodeziya elmində samballı əsərlərin müəllifi idi, professor vəzifəsini tuturdu.

Polkovnik İrza bəy Mehdi bəy oğlu Hacıbəylinski

1876-cı ildə İrəvan şəhərində anadan olmuşdur. 1894-cü ildə hərbi yunker-kavaler məktəbini bitirmişdi. Çar ordusunda podpolkovnik rütbəsinə qədər yüksəlmişdi. 1919-cu ildə Azərbaycan Ordusuna dəvət edilmiş, hərbi hissə komandiri, Baş Qərargahın kəşfiyyat bölməsində adyutant, Bakı Möhkəmləndirilmiş Rayonun Qərargah rəisi kimi mühüm vəzifələr icra etmişdir. Sonuncu iş yeri Azərbaycan Ordusu Qərargahının general-kvartir-meyster idarəsinin kəşfiyyat bölməsinin rəisi olmuşdur.

Polkovnik İrza bəy Hacıbəylinski hansı sahədə işləməsindən asılı olmayaraq, ona tapşırılan işin öhdəsindən ləyaqətlə gəlmişdir.

O, 1931-ci ildə həbs edilmiş, sonra azad olmuşdu. 1937-ci ilin noyabr ayında yenidən həbs edilmiş, dekabr ayında güllələnmişdir.

Ələkbər xan Şahsuvarov

Arxiv sənədlərindən aydın olur ki, 1879-cu ildə zadəgan ailəsində anadan olmuşdur. Əslən Cənubi Azərbaycandan idi. Moskva Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsini bitirmişdir. 1914-cü ilədək Petrovskda İranın vitse-konsulu vəzifəsində çalışıb. Bir müddət Don vilayətinin Pereyezdnyaya stansiyasında yerləşən “Salde” zavodunda İran əsilli fəhlələrin rəhbəri

olmuşdur. Sonra Petrovskda sənaye fəhlələri və yükvuranlar ittifaqının yaradıcılarından olmuş, 1 mart 1919-cu ilədək həmin təşkilata rəhbərlik etmişdir. Tersk vilayətinin Gizlər şəhərində mülkü vardı.

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra Bakıya gələrək dövlət orqanlarında müxtəlif vəzifələr tutmuşdur. Ailəsi ilə birlikdə “Metropol” mehmanxanasında yaşayırdı. Bitərəf idi. 1 mart 1919-cu ildən 6 yanvar 1920-ci ilədək Qarabağ general-qubernatorluğunda məsləhətçi vəzifəsində çalışmışdır.

Ələkbər xan 16 mart 1920-ci ildən Bakı general-qubernatorluğunda yaradılmış və faktiki olaraq Bakı Möhkəmləndirilmiş Rayonunun ərazisində əks-kəşfiyyat təminatını yerinə yetirən İnformasiya şöbəsinin rəisi vəzifəsinə təyin olunmuşdu. O, Azərbaycanın işğal gününədək bolşeviklərə qarşı barışmaz mübarizə aparmışdır. 28 aprel 1920-ci ildə həbs olunmuş, 13 may 1920-ci ildə Qızıl ordunun Xüsusi şöbəsinin əməkdaşları tərəfindən güllələnmişdir.

Məmmədağlı Teymur oğlu Dadaşov

1899-cu ildə Bakıda anadan olmuşdur. AXC dövründə yaradılmış hərbi yunkerlər məktəbini bitirmişdir. Əksinqilabla Mübarizə Təşkilatının ən fəal və bacarıqlı əməkdaşlarından sayılırdı. 25 noyabr

1919-cu ildən 6 mart 1920-ci ilədək ƏMT-nin Balaxanı-Sabunçu rayon bölməsinin rəisi vəzifəsində işləmişdir. ƏMT-də işləməsi ilə əlaqədar Nağı bəy Şeyx-zamanovun imzaladığı xasiyyətnamə-arayışda M.Dadaşov vicdanlı və ləyaqətli əməkdaş kimi xarakterizə edilmişdir.

Yeni yaradılmış İnformasiya şöbəsində işləmək üçün ərizə ilə müraciət etmişdir. Lakin onun İnformasiya şöbəsində işə qəbul edilməsi ilə əlaqədar fakta rast gəlmədik.

Azərbaycan bolşeviklər tərəfindən işğal edildikdən sonra 3 dəfə həbs edilərək buraxılmışdır. 1931-ci ildə yenidən həbs edilərək 10 il müddətinə azadlıqdan məhrum olunmuşdur. Sonrakı taleyi barədə məlumat yoxdur.

Podpolkovnik Nağı bəy Əliyev

AXC dövründə parlamentin, dövlət rəhbərlərinin və digər vacib obyektlərin mühafizəsini Azərbaycan parlamentinin Mühafizə Dəstəsi yerinə yetirirdi. 1919-cu ilin fevralında Azərbaycan parlamenti 200 nəfərlik mühafizə Dəstəsinin yaradılması haqqında xüsusi Qanun qəbul etmişdi. Mühafizə Dəstəsi birbaşa parlamentin Rəyasət Heyətinə tabe idi.

Mühafizə Dəstəsinin rəisi vəzifəsinə podpolkovnik Nağı bəy Əliyev təyin edilmişdi. O, əvvəllər 1-ci tatar

alayında rotmistr rütbəsində xidmətdə olmuşdu. Dəstənin üzvləri öz xidməti vəzifələrini yerinə yetirməklə yanaşı, Qarabağda gedən döyüşlərdə də yaxından iştirak edirdilər.

Ədəbiyyat:

Elşad Qoca «Azərbaycanın təhlükəsizlik və xüsusi xidmət orqanları (1918-1920)», B., 2000;

Elşad Qoca «Tariximiz, taleyimiz», B., 2001;

Elşad Qoca «Azərbaycan xüsusi xidmətləri», B., 2004.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ensiklopediyası, 1-ci cild, B.,2004.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ensiklopediyası, 2-ci cild, B.,2005.

Elshad Godja

**Intelligence and counter-
intelligence of Azerbaijan
1918-1920**

Baku-2018

Introduction

Establishment of the Azerbaijan Democratic Republic in May 28th, 1918 became an unforgettable event in the life of the people. After restoration of the national independence of Azerbaijan the young republic started creation its own parliament, government, army and other attributes of statehood. The demand for establishment of security and special services had existed along with the necessity of building of the armed forces of Azerbaijan for protection of territorial integrity and national independence.

Intelligence and counter-intelligence unit (28.03.1919 – 11.06.1919)

The activity of special services at the ADR time was strongly connected with process of military development in the country. Since December 1918 that process had gone even faster. Appointment of Samed bek Mekhmandarov Military Minister by decree of Fatali khan Khoysky gave crucial impetus to the formation of national army of Azerbaijan. In that complex period such an important issue as organization of the

intelligence and counter-intelligence activity to support the state security had also been entrusted with the Military Ministry. That activity trend had also been reflected in the developed drafts.

The final draft of the structure of the Military Ministry was submitted to the parliament of Azerbaijan for confidential consideration in February 25th, 1919. The same day parliament had passed the law "On staff of the Military Ministry". That law had approved the cadre staff for 38 work trends of the Military Ministry. The law along with other directions had envisaged for establishment of the intelligence and counter-intelligence unit under the department of general-quartermaster.

Hence the intelligence and counter-intelligence unit became one of four units established under the department of general-quartermaster of the Head Department of General Staff in March 28th, 1919. Cornet (first officer rank in infantry of the ADR) Aghalarov was appointed chief of the unit. It was indicated in the order of Military Minister to the Headquarters No.156 of March 29th, 1919 that Aghalarov had been the acting chief of the counter-intelligence unit in accordance with the decree of government No.7 of August 28th, 1918. It's understood

from this order that Aghalarov headed the intelligence and counter-intelligence unit even since August 28th, 1918 in accordance with decree No.7 issued by Fatali khan Khoysky, Chairman of the Council of Ministers. Naturally that structure was established in Baku. Later on, after approval of the law “On the staff of Military Ministry” in February 25th, 1919, the intelligence and counter-intelligence unit, just like the other structures, was established again in Ganja city by internal order of the Military Minister, so was appointed Afrasiab bek Aghalarov. Unfortunately, neither decree No.7 itself, nor other documents on counter-intelligence activity between August 28th, 1918 and beginning of 1919 was found.

The developed staff structure of the unit had 28 positions. As it can be seen from its name, the unit conducted activity in two directions, trying to provide the leadership of the Military Minister and country with necessary information.

Counter-intelligence

The main targets for counter-intelligence officers were spies of Denikin, Bolsheviks and Armenians. It's known that large number of pro-Denikin officers had joined the national army of Azerbaijan at the initial

stage of its formation, but they had been pursuing specific goals. A lot of documents concerning this issue are stored in the state archives. Study of the “Smyslova’s case” gave a knowledge about operation undertaken by the officers of cornet Afrasiab bek Aghalarov’s unit, which developed special plan and exposed a group of spies working against the young republic. The apprehension of Smyslova in Ganja city helped to expose the spy network. The arrested spy-woman testified that the intelligence officer of the Denikin’s army Chernyshov tasked her to arrive to Ganja. The Denikin’s intelligence had an extensive agent network including the Russian officers serving in the Azerbaijani army. Meanwhile many agents of the Denikin’s intelligence had simultaneously worked for the British. Smyslova herself cooperated with the British, who tasked her to determine the number of the Turkish officers serving in the Azerbaijani army. The search at Chernyshov’s flat retrieved plenty of agents’ reports on the socio-political and economic situation in Azerbaijan, covert activity of the Bolsheviks, current status of the Azerbaijani army addressed to Denikin. He was tasked to collect information about opponents of the “Unitary and indivisible Russia” idea.

In connection with this case Military Minister

S.Mekhmandarov sent a letter from Ganja to Baku addressed to the Minister of Interior H.Khasmamedov about arrest of the disclosed spy network members. The letter stated necessity of searches at the residences of N.Chernyshov, S.Zuber and other persons engaged in this network. The case of the exposed agents of the Denikin's army was submitted to the county court of Ganja city. The parliament of Azerbaijan had issued special decree forbidding supporters of Denikin to hold positions in the state service and serve in army. Adoption of that decision is an undoubted service of the intelligence and counter-intelligence unit officers.

Here should be noted another remarkable achievement of the counter-intelligence service. The first military units of the national army had to arrive to Baku in April 5th, 1919 and settle in the Salyan barracks. The Military Minister was expected to visit Baku on that occasion. The unstable situation in Baku and high possibility of provocations required serious preparations. In order to provide the counter-intelligence support for the military units on their march from Ganja to Baku Lieutenant General M.Sulkevich wrote a letter to Major General S.Agabekov, Deputy Minister of Interior, requesting assistance for yesaul

(Cossack rank equal to infantry captain) Yusupov commissioned from Ganja. Due to the correct organization of counter-intelligence support and coordinated activity of the intelligence and counter-intelligence unit agent yesaul Yusupov and criminal police the military units of the national army of Azerbaijan entered Baku in April 5th without incidents.

A great deal of information about operations carried out under the leadership of Afrasiab bek Aghalarov is stored in the state archive. Besides, there are reports to the leadership of the Military Ministry about rewarding service agents commissioned to different regions of the country.

Intelligence

As the work for military formation developed gradually further the special attention was given to foreign intelligence issues. But lack of the skilled personnel and professional officers was obvious. The need for specialists in intelligence was especially great. By the decree of the Council of Ministers of April 8th, 1919 Mamed bek Aliyev, officer of the Military Ministry, was appointed military attaché in diplomatic mission of Azerbaijan in Tiflis. Mamed bek, who honestly carried out duties of the military attaché, had been also

engaged in the intelligence activity (a great deal of materials about that is stored in the archives). As a true patriot of his country Colonel M.Aliyev used to undertake the most complex tasks starting with cases of operative observation and ending up with collection of intelligence. Intelligence collected in line with the concrete tasks of the Military Ministry's leadership was of the utmost importance. Mamed bek had another difficult task. The Military Minister S.Mekhmandarov and Chief of General Staff M.Sulkevich addressed a letter to the Minister of Foreign Affairs stating the following: "Due to the lack of professional Muslim officers there is no candidate among them deserving position of the military attaché at the diplomatic mission in Armenia. Therefore the task of collection of intelligence about the Armenian army is entrusted with the military attaché in Tiflis. He's tasked to arrange a secret intelligence work in cooperation with the General Staff of Georgia". Naturally, it was a great deal of confidence to Mamed bek Aliyev, the first intelligence officer of Azerbaijan.

Besides Mamed Aliyev, the valuable information about general situation and status of the Armenian army was drawn from the battle-side regions, Kars and Yerevan. Those agents' reports used to be signed by

alias “Shakhzade Mamed”, naturally belonging to some Azerbaijani intelligence officer. That intelligence had an extreme importance for the General Staff, which in its turn submitted some information to the Ministry of Foreign Affairs in order to inform diplomats about situation abroad. One of the reports contained broad analytical information about military-political situation in Armenia. Such information was collected from different sources and processed by officers of General Staff.

As it is obvious, the intelligence agents of Azerbaijan delivered information from Tiflis, Armenia, Northern Caucasus and battle-side regions. The first intelligence officers of the independent Azerbaijan Mamed bek Aliyev, Mullayev, “Shakhzade Mamed” and others left notorious trace. The invaluable contribution of the prominent officer of the General Staff Kargaleteli and senior adjutant staffs-rotmeister Takanayev should not be forgotten.

The intelligence officers of Azerbaijan tried to employ all possible channels for collection of intelligence. They worked closely with the Ministry of Foreign Affairs, teaching the staff of the secretariat and communications units the rules of secret information distribution and encoding. In November 8th, 1919 the General Staff sent the “top secret” letter to the Ministry of Foreign Affairs

stating: “I’d request you not to deny submission of all of the received data to the General Staff for compilation of information about potential enemies (Armenians, Voluntary Army and others) and different political movements (Bolsheviks). I have to stress that the General Staff is most of all interested in information about concentration of troops of the neighbouring countries, their movements, quantity, command staff, provision, catering, spirits, and sanitary conditions and so on. In return, the General Staff will send the available information related to the authority of the Ministry of Foreign Affairs in order to have the questions concerning our neighbours highlighted more precisely on the basis of mutual exchange. Undoubtedly that is extremely important from the point of view of the public state. Information should be exchanged once or twice per month, while the urgent one to be sent immediately”. As it reads from the letter, both ministries maintained that mutual cooperation. Ministry of Foreign Affairs used to send important information received by staff of the diplomatic missions of Azerbaijan in neighbouring countries to the General Staff. The MFA provided the department of the general-quartermaster of the General Staff with “top secret” broad analytical information about situation in Armenia, Republic of South-Western

Caucasus and even Batumi, fallen under British control by that time. The activity of M.Tekinsky, head of the diplomatic mission in Armenia, should be specifically mentioned because of his invaluable encoded messages.

The letter of the Military Ministry to the Ministry of Foreign Affairs of November 5th, 1919 stated: “Our government has denied proposal of establishment of position of the military attaché at the diplomatic mission of Armenia in Baku. Nevertheless, as per our information, the majority of the mission staff are the military officers, one of them is even called “chief of staff of the mission”. Reporting that we’d request you to prompt us about what decision should be taken about such actions of the Armenian Ministry of Foreign Affairs”.

That case clearly demonstrates how close and effective was cooperation between MFA and special services of Azerbaijan. The information disclosing the fact that the military officers constituted majority of staff members of the Armenian mission in Baku was received through efforts of counter-intelligence and intelligence services. That situation was violating the international norms, and therefore the government of Azerbaijan has declined establishment of position of the military attaché at the diplomatic mission of Armenia in Baku.

It should be emphasized that the officers of the department of the general-quartermaster continued their activity up to the last days of the ADR existence. In March 2nd, 1920 the Military Minister Samed bek Mekhmandarov issued a secret order providing for structural reforms in the relevant units of ministry, for instance, amalgamation of the General Staff and Head Department of the General Staff resulted in establishment of the Azerbaijan Army Staff. The operative intelligence unit remained in the newly created Army Staff; colonel Irza bek Hajibeylinsky was appointed head of the unit.

The demand for strong and independent special service felt sharply when domestic tension aggravated by foreign interference had grown worse. In such very time the Organization for Suppression of Counterrevolution (OSC), the structure dealing with counter-intelligence only, was established in June 11th, 1919. The intelligence activity was saved for the Military Ministry. Counter-intelligence service of the Military Ministry handed over its operative stuff to the OSC, but interaction between two special service organizations continued.

Organization for Suppression of Counterrevolution (11.06.1919-06.03.1920)

The OSC used to be tasked by the State Committee for Defence (SCD), which had wide authority. The party membership was the main criterion for the staff recruitment. For instance, members of the “Musavat” party should constitute two thirds of the staff, while members of the “Hummet” party should fill the remaining one third of positions. It was envisaged for that chief of organization should have to belong to the “Musavat”, but deputy chief to the “Hummet”. In paperwork members of the “Hummet” were numbered by odd numbers, while the “Musavat” members had even. Naturally, working in such an organization upon the party membership principle was seriously damaging the state interests and causing many problems.

Mamedbaghir bek Sheikhzamanov, Member of Parliament from the “Musavat”, was appointed chief of the OSC. Meanwhile Mirfattakh Musevi, member of the “Hummet”, held position of the deputy chief. Later on, when the latter was murdered, Makhmud bek Sefikurdsy had inherited that position.

The first chief of the OSC M. Sheikhzamanov was in office for short time. In August 20th, 1919 he departed that position and continued his activity in the agrarian

commission of the ADR parliament. The very same day the SCD introduced Naghi bek Sheikhzamanov, brother of Mamedbaghir bek, to the staff of the OSC as new chief.

The OSC had acted on the basis of 22 articles of the Terms of Reference “On authorities and duties of the commissionaires of the counter-intelligence service of the Republic of Azerbaijan”.

The regional departments in Baku were headed by Mamedtaghi Dadashov, Seyfulla Azimzadeh, Mamed Hajizadeh, Kasum Ismayilov, Alexander Shengelia, Gambar Tahirov, Abdulaziz Taghiyev, and Islam Aliyev. Lavrenty Beria was in charge for censorship, Alexander Goberidze and then A. Sultanov for agent work. The staff had 3 positions of senior agents (senior operative commissionaires). Yusuf bek Bayramalibekov represented organization in the city of Lenkoran, while Agha Ismayilov was appointed representative at the Hajjagul station. The famous poet Ali Razy Shamchyzadeh had also worked for OSC. He was employed by Naghi bek himself, at first to fill position of the assistant secretary, and then he became an agent.

The OSC had tried to provide the OSD with important information. In one of his reports N. Sheikhzamanov informed about arrival to Baku of large

number of young Armenian males of conscript age. Counter-intelligence briefed that Armenians came here predominantly from Ganja and Krasnovodsk. Another report gave information about plans of the master criminal Stepan Lalayev, detained in Ganja jail, to escape along with his accomplices, and advised to strengthen control over prison.

In its turn the SCD had also tasked the OSC. Nasib bek Usubbekov in his letter to the chief of the OSC had expressed an opinion about necessity of careful secret surveillance over activity of colonel Lazarev, representative of the Voluntary army, and his collaborators, and tasked to submit all of the received information to the SCD immediately. On the basis of that task from the SCD chairman, the OSC officers had opened an operative surveillance file and then reported the list of 134 names of officers, who served at the Voluntary army. The OSC had undertaken many similar tasks.

One of the operative cases against the Armenian spies draws special attention. That operation tells much about attitude of the OSC officers to their profession. The OSC officers detained an Armenian, who had a letter in his pocket addressed to one of the members of the diplomatic mission of Armenia in Baku. The Armenian spy was sent to Baku by colonel Palitsky,

representative of commander-in-chief of the Armed Forces in Southern Russia. The OSC officers took that case under serious control and thoroughly observed the developments. As a result that member of the Armenian diplomatic mission in Baku was forced to leave the country by demand of the Azeri side. We think that should be considered as one of the best operations of the OSC officers.

But there was certain delay in fight against the Bolsheviks. Naturally, joint activity of proponents of two different ideologies in the same special service could not be satisfactory. In the fall of 1919 the issue of termination of the OSC was brought to the agenda. Finally, it was decided to undertake structural reforms in the OSC and to subjugate it to the chief of the Baku Fortified District General Murad bek Tlekhas. Since then the OSC started the regular fight against the Bolsheviks. Personal skills became the main priority for enrolment instead of the party membership.

The Council of Ministers at its session in March 6th, 1920 heard report of the Minister of Interior and decided to terminate the OSC.

Information Department (12.03.1920-28.04.1920)

Since 12th of March, 1920 the counter-intelligence support became the authority of the Information Department established under the general-governor of Baku. The ID had succeeded functions of the OSC and reported to Chairman of the Council of Ministers and Minister of Interior. Alekper khan Shakhshvarov, alumni of the law faculty of the Moscow State University, was appointed head of that Department. From the early days of its existence the Department headed by A. Shakhshvarov conducted uninterrupted fight against the Bolsheviks. In frames of the very complex domestic situation and short time the Department accomplished several successful operations. Through the dedication of A. Shakhshvarov 22 Bolsheviks were arrested in Balakhany settlement, including famous Bolshevik Churayev, who later became head of the Extraordinary Commission created in Baku in April 28th, 1920. The Information Department had to cease its activity because of invasion of the Bolshevik Russia in Azerbaijan.

Guard Unit (18.02.1919-28.04.1920)

The nature of activity of the Guard Unit is well known. That structure had its own place among

security and special services of Azerbaijan. The parliament of Azerbaijan in its 15th session held in February 18th, 1919 had passed the law “On establishment of the Guard Unit of the Parliament of Azerbaijan” in order to ensure security for parliament, its leaders and other state objects. The law had prescribed for establishment of the Guard Unit consisting of 200 people and submitted to presidium of the parliament. The treasury had to finance it.

Lieutenant Colonel Naghi bek Aliyev was appointed head of the Guard Unit of the Parliament. The reports of Major General H.Salimov gave us knowledge that this Unit in addition to its direct duties had taken part in the battles in Karabakh.

Special services and repression

After occupation of the Azerbaijan Democratic Republic by the Bolshevik Russia in April 28th, 1920, repression against the leaders of republic, ministers, military, officers of the security and special services had been launched. Part of them was shot to death without trial or arrested for serving the independent Republic of Azerbaijan, while the other part had to emigrate. We cannot forget those committed people who served the Azerbaijan Democratic Republic, which existed for 23

months only. Their historic activity has to be studied and take its exalted place in the history of independence. We all are obliged to know them and to make them known.

Staff-rotmeister Afrasiab bek Aghalarov

There is little information about him. Our researches in different archives have turned in some information. In 1915 Afrasiab bek Aghalarov was a Lieutenant of the tsar army; in 1917 he was promoted Senior Lieutenant. Then he was invited to the newly formed Azerbaijani army. His first assignment was ober-officer for commissions of the General Staff and he was promoted Cornet. In March 28th, 1919 Military Minister Samed bek Mehmandarov appointed him chief of the intelligence and counter-intelligence unit of the general-quartermaster department of the General Staff.

Meanwhile one point in the S.Mehmandarov's order draws special attention to itself. The order pointed out that Aghalarov has been acting as chief of the Azerbaijani counter-intelligence since August 28th, 1918 in accordance with the decree of the chairman of government No.7. The documents about that were not found in the state archives.

Afrasiab bek Aghalarov continued his activity as a chief of the intelligence and counter-intelligence unit of

the general-quartermaster department of the General Staff until June 1919. A.Aghalarov continued his service as ober-officer for commissions of the General Staff.

On the 9th of July, 1919 the Military Minister Samed bek Mehmandarov signed an order No.320. The order stated that the order of the government No.28 of June 25th, 1919 on promotion of the military servicemen has been discharged. The order noted promotion of the officers holding different positions in the Azerbaijani army for their achievements to the next regular and extra-regular ranks. Afrasiab bek Aghalarov was promoted staff-rotmeister.

On the 12th of March, 1920 staff-rotmeister Afrasiab bek Aghalarov was appointed by the Military Minister's order No.157 ober-officer for commissions under the Military Minister.

There is no information about his destiny.

Mamedbaghir bek Sheikhzamanov

He was born in 1881 in the city of Ganja. When the first independent counter-intelligence service of the country – Organization for Suppression of Counter-revolution – was established on the 11th of June, 1919, he became its first chief. He had made great contribution to the establishment of the service.

Mamedbaghir bek had worked in the Organization for Suppression of Counter-revolution until the 20th of August, 1919. Being one of the active members of the “Musavat” party Mamedbaghir bek had continued his activity at the parliament of Azerbaijan. As a member of parliament he was a member of the agrarian commission.

The early days of the Bolshevik Russia’s invasion to Azerbaijan Mamedbaghir bek Sheikhzamanov was arrested and executed without trial.

Naghi bek Sheikhzmanov

He was born in 1883 in the city of Ganja. He is a native brother of Mamedbaghir bek Sheikhzamanov. Naghi bek had taken an active part in the socio-political life of the city as member of the Ganja city division of the underground “Difai” party, the “Musavat” party, and the “Gandjlik” organization.

After his brother Mamedbaghir bek resigned from the Organization for Suppression of Counter-revolution, Naghi bek became his successor. Naghi bek had led the Organization for Suppression of Counter-revolution since the 20th of August, 1919 until the 6th of March, 1920. Despite the ideological differences between the members of the Organization, Naghi bek did succeed

to create common balance and run various successful operations throughout that period.

After the Bolshevik Russia's invasion to Azerbaijan he had to flee to Turkey. The activity of Naghi bek in the period of the ADR has been reflected in his book titled "The memories of the Azerbaijani struggle for independence" written and published in 1964. His books published under the alias Naghi bek Keygurun titled "The great philanthropic Haji Zeynalabdin Taghizade" (1957), "Sharing of gloom" (1963) are of importance for studying our independence history.

Naghi bek Sheikhzamanov (Keygurun, Sheikhzamanly) died in Istanbul in 1967.

Mahmud bek Sefikurdsky

He was born in 1898 in the village of Sefikurd, Goranboy region. He served in the tsar's army. Later he became a member and then deputy chairman of the "Green guard" self-defence organization made of the youth in order to prevent extermination of the Ganja city population by the Armenians, supported by the Russians. In 1919 he completed the gymnasium in Ganja. Then he had entered the medical faculty of the newly established Baku State University. Because of the difficult life circumstances he had turned to Naghi

bek Sheikhzamanov. Since the 15th of November, 1919 he had worked as deputy chief of the Organization for Suppression of Counter-revolution.

After the invasion of April 1920 he for some time worked at the Extraordinary Commission of the Azerbaijan SSR. He was accused and arrested for his allegedly ruthless attitude towards the Bolshevik during his term at the Organization for Suppression of Counter-revolution. Later on he was released from detention, but because of the continued chasing he had fled to Turkey. He died in Istanbul in 1972.

Colonel Mamed bek Huseyn bek oglu Aliyev

He was born in 1882 in the city of Ganja in the aristocratic family. In 1902 he was a student at the land surveying school in Tiflis. Upon completing his education at the Saint-Petersburg Higher Military Topography School he had served in different provinces of Russia in accordance with his specialty. In 1908 he continued his service in Tiflis at the department of topography of the Caucasian Military District. In period of the ADR he for some time worked at the General Staff and then filled position of the military attaché at the diplomatic mission of Azerbaijan in Tiflis. The numerous operative reports he sent to the

General Staff from Tiflis made obvious that Mamed bek had worked as not only military attaché, but intelligence officer as well.

The top secret order issued by Samed bek Mehmandarov authorised Mamed bek Aliyev to organize secret intelligence activity against Armenia in cooperation with the relevant service of the Georgian General Staff.

After the conquest of the country the first intelligence officer of Azerbaijan who worked abroad Colonel Mamed bek Aliyev was repeatedly arrested and released. Mamed bek dedicated the rest of his life to scientific-pedagogic activity, had left behind impressive works on geodesy and held professor's title.

Colonel Irza bek Mehdi bek oglu Hajibaylinsky

He was born in 1876 in the city of Irevan. In 1894 he graduated from the military junker-cavalier school. In the tsar's army he progressed up to Lieutenant Colonel. In 1919 he was invited to the Azerbaijani army, where he had filled such important positions as regiment commander, aide-de-camp at the intelligence unit of the General Staff, chief of staff of the Baku Fortified Region. His last assignment was the chief of the intelligence unit of the general-quartermaster's department of the Azerbaijani Army Staff.

No matter what sort of work he worked on, Colonel Irza bek Hajibaylinsky fulfilled his duties with dignity.

In 1931 he was arrested, but then released. In November 1937 he was arrested again and executed in December.

Alakbar khan Shahuvarov

The archive documents show that he was born in 1879 in the aristocratic family. He originated from the Southern Azerbaijan. He graduated from the law faculty of the Moscow State University. He had served as the Iranian vice-consul in Petrovsk until 1914. For some time he was a leader of the Iranian workers at the “Salde” factory located at the Pereyezdnyaya station, the Don province. Later he became one of the founders of the Union of industry workers and cargo transporters and had chaired that entity until the 1st of March, 1919. He had owned an estate in the city of Gizlar, the Tersk province.

Once Azerbaijan received its independence he came to Baku and had filled positions in different state bodies. He used to reside at the “Metropol” hotel along with his family. He was impartial. Since the 1st of March, 1919 until the 6th of January, 1920 he had worked as councillor at the Karabakh general-governorship.

In March 16th, 1920 Alakbar khan was appointed chief of the Information Department established under the Baku general-governorship and in fact providing the counter-intelligence support of the Baku Fortified Region. He continued his irreconcilable fight against the Bolsheviks until the very day of conquest of Azerbaijan. He was arrested on the 28th of April, 1920 and executed by officers of the Special department of the Red Army on the 13th of May, 1920.

Mamedtaghi Teymur oglu Dadashov

He was born in 1899 in the city of Baku. He graduated from the military junker school established the ADR. He was considered as one of the most active and talented officers of the Organization for Suppression of Counter-revolution. Since the 25th of November 1919 until the 6th of March 1920 he had served as chief of the Balakhany-Sabunchu region of the OSC. In the service characteristics signed by Naghi bek Sheikhzamanov M.Dadashev is described as honest and trustworthy officer.

He had filed an application to work at the newly established Information Department. But the fact of his employment at the Information Department was not possible to establish.

After occupation of Azerbaijan by the Bolsheviks he was arrested 3 times, but then released. In 1931 he was rearrested and sentenced to 10 years in prison. There is no information about his destiny.

Lieutenant Colonel Naghi bek Aliyev

The Guard Unit was created to ensure security for parliament, its leaders and other state objects. In February 1919 the Parliament of Azerbaijan has passed a special law on establishment of the Guard Unit consisting of 200 men. The Guard Unit reported directly to the Presidium of the Parliament.

Lieutenant Colonel Naghi bek Aiyev was appointed as a chief of the Guard Unit. He previously served as rotmeister of the 1st Tatar regiment. This Unit in addition to its direct duties had taken part in the battles in Karabakh.

Sources:

Elşad Qoca «Azərbaycanın təhlükəsizlik və xüsusi xidmət orqanları (1918-1920)», B., 2000;

Elşad Qoca «Tariximiz, taleyimiz», B., 2001;

Elşad Qoca «Azərbaycan xüsusi xidmətləri», B., 2004.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ensiklopediyası, 1-ci cild, B.,2004.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ensiklopediyası, 2-ci cild, B.,2005.

Эльшад Годжа

**Разведка и контрразведка
Азербайджана
1918-1920**

Баку-2018

Введение

Провозглашение Азербайджанской Демократической Республики 28 мая 1918 года стало незабываемым событием в жизни народа. После восстановления национальной государственности Азербайджана молодая республика приступила к созданию собственного парламента, правительства, армии и прочих государственных атрибутов. Наравне с созданием вооруженных сил Азербайджана для обеспечения территориальной целостности и защиты национальной независимости существовала настоятельная необходимость в создании органов безопасности и специальных служб.

Отделение разведки и контрразведки

(28.03.1919-11.06.1919)

В период существования АДР деятельность спецслужб была тесно связана с процессом военного строительства в стране. Начиная с декабря 1918 года, этот процесс пошел еще быстрее. Назначение Самед бека Мехмандарова на пост Военного Министра распоряжением Фатали хана

Хойского придало мощный импульс процессу формирования национальной армии Азербайджана. В этот сложный период такой принципиально важный вопрос, как организация разведывательной и контрразведывательной деятельности для обеспечения безопасности государства также был поручен Военному Министерству. Это направление работы нашло свое место в разработанных проектах структуры министерства.

25 февраля 1919 года окончательный вариант структуры Военного Министерства был представлен парламенту Азербайджана для обсуждения на закрытом заседании. В тот же день парламент принял закон «О штате Военного Министерства». Законом были утверждены штаты по 38 направлениям Военного Министерства. Наравне с другими направлениями законом предусматривалось создание отделения разведки и контрразведки при отделе генерал-квартирмейстера. Таким образом, отделение разведки и контрразведки стало одним из четырех отделений, созданных 28 марта 1919 года при отделе генерал-квартирмейстера Главного Управления Генерального Штаба. На пост начальника отделения был назначен корнет (первое офицерское звание в сухопутных войсках периода АДР)

Агаларов. Из приказа Военного Министра по Генеральному Штабу за №156 от 29 марта 1919 года усматривалось, что Агаларов исполнял обязанности начальника разведывательного и контрразведывательного отделения уже с 28 августа 1918 года (в соответствии с распоряжением председателя Совета Министров Фатали хана Хойского за №7). Вне всяких сомнений эта структура была создана в Баку. Позднее, т.е. 25 февраля 1919 года после принятия закона «О штате Военного Министерства» отделение разведки и контрразведки так же, как и другие структуры, было реорганизовано в городе Гянджа внутренним приказом Военного Министра, а Афрасиаб бек Агаларов назначен на указанную должность. К сожалению, ни самого распоряжения №7, ни других документов о контрразведывательной деятельности в период с 28 августа 1918 года до начала 1919 года обнаружить не удалось.

Была разработана штат-структура отделения в составе 28 человек. Как следует из названия, отделение разведки и контрразведки осуществляло работу в двух направлениях, стараясь обеспечивать руководство Военного Министерства и страны необходимой информацией.

Контрразведка

Контрразведчики в основном боролись со шпионами Деникина, большевиков и армян. Как известно, с началом формирования национальной армии Азербайджана в ее состав вошло большое количество офицеров-деникинцев, но их цель была совсем иной. В государственном архиве хранится множество документов по этому поводу. Из документов под названием «дело Смысловой» стало известно о том, что сотрудники отделения под руководством корнета Афрасиаб бека Агаларова разработали специальный план и выявили группу шпионов, работавших против молодой республики. Арест Смысловой в Гяндже помог раскрыть шпионскую сеть. Арестованная шпионка показала, что в Гянджу она прибыла по заданию офицера разведки армии Деникина Чернышева. Деникинская разведка имела широкую агентурную сеть, в которую входили русские офицеры, служившие в азербайджанской армии. Однако многие агенты деникинской разведки параллельно работали на англичан. Сама Смылова также сотрудничала с англичанами, которые поручили ей выяснить количество турецких офицеров, служивших в азер-

байджанской армии. Во время обыска на квартире Чернышева было обнаружено множество адресованных Деникину агентурных сообщений об общественно-политической и экономической ситуации в Азербайджане, подпольной деятельности большевиков, состоянии дел в азербайджанской армии. Его задание состояло в сборе информации о противниках идеи «Единой и неделимой России».

В связи с этим делом, Военный министр С. Мехмандаров направил из Гянджи в Баку письмо Министру Внутренних Дел Х. Хасмамедову об аресте членов раскрытой шпионской организации. В письме говорилось о необходимости проведения обысков на квартирах Н. Чернышева, С. Зубера и других лиц, входящих в шпионскую сеть. После раскрытия деникинской агентурной сети, дело было передано на рассмотрение окружного суда Гянджи. Парламент Азербайджана принял специальное постановление о деникинцах, запрещавшее им занимать должности на государственной службе и служить в армии. Принятие этого постановления является несомненной заслугой сотрудников отделения разведки и контрразведки.

Кроме того, необходимо отметить еще одно значимое достижение контрразведчиков. Как из-

вестно, первые военные части национальной армии Азербайджана должны были прибыть в Баку 5 апреля 1919 года и расположиться в Сальянских казармах. В связи с этим, планировался приезд в Баку Военного Министра. Нестабильная обстановка в Баку требовала проведения определенных подготовительных мероприятий, не исключалась вероятность любых провокаций. С целью организации контрразведывательного обеспечения войск на марше из Гянджи в Баку, генерал-лейтенант М.Сулкевич написал письмо заместителю Министра Внутренних Дел генерал-майору С. Агабекову с просьбой об оказании помощи командированному из Гянджи в Баку есаулу Юсупову. Благодаря правильной организации контрразведывательного обеспечения и слаженным действиям сотрудника отделения разведки и контрразведки есаула Юсупова и розыскной полиции, военные части национальной армии Азербайджана вошли в Баку 5 апреля без происшествий.

В государственном архиве хранится большое количество материалов о контрразведывательных мероприятиях, проведенных под руководством Афрасиаб бека Агаларова. Кроме того, сохранились адресованные руководству Военного Ми-

нистерства рапорта о поощрении агентов (имеются в виду оперативные уполномоченные), командированных в различные районы республики.

Разведка

По мере налаживания дел в сфере военного строительства, особое внимание стало уделяться вопросам внешней разведки. Однако, нехватка кадров и отсутствие профессиональных офицеров давали о себе знать. Особенно остро ощущалась нехватка специалистов в сфере разведки. Постановлением Совета Министров от 8 апреля 1919 года офицер Военного Министерства Мамед бек Алиев был назначен военным атташе в дипломатическое представительство Азербайджана в Тифлисе. С честью выполнявший обязанности военного атташе Мамед бек был также вовлечен и в разведывательную деятельность. В государственных архивах хранится значительное количество материалов по этому поводу. Будучи настоящим гражданином своей страны, полковник М. Алиев выполнял сложнейшие задачи от ведения наблюдения до сбора разведывательных данных. Добываемая им по заданию руководства Военного Министерства информация имела большое значение. Мамед беку

было дано еще одно более сложное задание. Военный Министр С. Мехмандаров и начальник генштаба М. Сулкевич направили письмо министру иностранных дел, в котором говорилось: «Из-за нехватки профессиональных офицеров мусульман, среди них пока нет достойного кандидата для назначения на должность военного атташе в дипломатической миссии в Армении. Поэтому задача сбора информации о вооруженных силах Армении возложена на военного атташе в Тифлисе. Ему было поручено организовать тайную разведку совместно с Генеральным Штабом Грузии...». Естественно, что этим первому азербайджанскому разведчику Мамед беку Алиеву было оказано большое доверие.

Кроме Мамеда Алиева, ценные разведывательные данные о текущем положении и состоянии армянской армии поступали из прифронтовых районов, Карса и Еревана. Эти агентурные сообщения подписывались псевдонимом «Шахзаде Мамед», несомненно принадлежавшим какому-то азербайджанскому разведчику. Безусловно, эта информация имела большое значение для деятельности Генерального Штаба, который направлял некоторые сообщения в Министерство

Иностранных Дел для информирования дипломатов о происходящих событиях. В одном из сообщений приводилась аналитическая информация о военно-политической ситуации в Армении, собранная из различных источников и обработанная офицерами Генштаба.

Азербайджанские разведчики доставляли информацию из Тифлиса, Армении, Северного Кавказа, фронтовых и опасных районов. Самый яркий след оставили первые разведчики независимого Азербайджана Мамед бек Алиев, Муллаев, «Шахзаде Мамед» и некоторые другие. Высокопоставленный офицер Генштаба Каргалетели и старший адъютант штабс-ротмистр Таканаев также внесли неоценимый вклад в дело разведки.

Азербайджанские разведчики старались использовать все возможные каналы для добычи информации. Разведчики тесно работали с Министерством Иностранных Дел, обучая сотрудников дипломатического отдела, секретариата и отделений связи правилам секретного делопроизводства и шифрования. 8 ноября 1919 года Генштаб направил Министру Иностранных Дел письмо под грифом «совершенно секретно», в котором говорилось: «Прошу Вас не отказывать в направлении всех

полученных данных в Генштаб для обобщения информации о потенциальных противниках (армиях, добровольческой армии и прочих) и различных политических движениях (большевиках). Должен заметить, что более всего Генштаб интересуется информация о концентрации войск приграничных государств, их перемещениях, численности, командном составе, снабжении, питании, настроениях, санитарном состоянии и прочее. В свою очередь, Генштаб будет направлять имеющуюся в его распоряжении и относящуюся к компетенции МИД информацию с тем, чтобы на основе взаимного обмена вопросы, связанные с нашими соседями, освещались более точно. Несомненно, что это исключительно важно с точки зрения публичного государства. Информацию следует направлять один или два раза в месяц, а чрезвычайную – неотложно». Как видно из этого письма, оба министерства поддерживали это взаимодействие. Министерство Иностранных Дел направляло в Генштаб важную информацию, полученную сотрудниками дипломатических представительств Азербайджана в соседних странах. Полученная информация о ситуации в Армении, Республике Юго-Западного Кавказа, а также в Батуми, находившем-

ся в то время под контролем англичан, направлялась под грифом «совершенно секретно» в МИД и управление генерал-квартирмейстера Генштаба. Следует особо отметить деятельность руководителя дипломатической миссии в Армении М. Текинского, чьи шифртелеграммы имели большое значение.

5 ноября 1919 года в письме руководства Военного Министерства в Министерство Иностранных Дел говорилось «Наше правительство отвергло предложение об учреждении должности военного атташе при дипломатической миссии Армении в Баку. Однако, по полученным сведениям, большинство сотрудников миссии составляют офицеры, одного из них даже называют «начальником штаба миссии». Сообщая это, просим проинформировать нас о том, какое решение следует принять по поводу подобных действий Министерства Иностранных дел Армении».

Этот случай ярко демонстрирует то, насколько тесным и эффективным было сотрудничество между спецслужбами и МИД Азербайджана. Благодаря стараниям разведки и контрразведки, была получена информация о том, что большинство сотрудников миссии Армении в Баку составляют

офицеры. В связи с тем, что это противоречило международным нормам, правительство Азербайджана не давало согласия на учреждение должности военного атташе при дипломатической миссии Армении в Баку.

Стоит отметить, что разведчики управления генерал-квартирмейстера Генштаба продолжали свою деятельность вплоть до последних дней существования АДР. 2 марта 1920 года по секретному приказу Военного Министра Самед бека Мехмандарова в соответствующих подразделениях министерства были проведены структурные изменения, в результате слияния Генштаба и Главного Управления Генштаба был создан Штаб Армии Азербайджана. В штате вновь созданного Штаба Армии было сохранено оперативно-разведывательное отделение, начальником отделения был назначен полковник Ирза бек Гаджибейлинский.

В период нарастания напряженности в стране, усугубляемой вмешательством из-за рубежа, остро ощущалась необходимость в сильных и независимых органах специальных служб. Именно в такое время (11.06.1919 года) была создана Организация по Борьбе с Контрреволюцией (ОБК) – структура, занимавшаяся только контрразведывательной дея-

тельностью. Разведывательная деятельность была сохранена за Военным Министерством. Контрразведка Военного Министерства передала свое оперативное хозяйство ОБК, но сотрудничество между двумя организациями продолжалось.

Организация по Борьбе с Контрреволюцией (11.06.1919-06.03.1920)

ОБК выполняло задания Государственного Комитета по Обороне (ГКО), обладавшего широкими полномочиями. Основным критерием при наборе сотрудников являлась их партийная принадлежность. К примеру, две трети сотрудников должны были составлять члены «Мусават», а одну треть – «Гуммет». Также предусматривалось, что руководитель организации должен представлять «Мусават», а заместитель – «Гуммет». В делопроизводстве гумметистам присваивались нечетные порядковые номера, а мусаватистам – четные. Естественно, что организация деятельности такой структуры на основе партийного принципа противоречила государственным интересам и часто создавала проблемы.

На должность руководителя ОБК был назначен депутат парламента от партии «Мусават» Мамед-

багир бек Шейхзаманов. Пост заместителя занял член партии «Гуммет» Мирфаттах Мусеви. После его убийства на эту должность был назначен Махмуд бек Сефикурдский.

Первый руководитель ОБК М. Шейхзаманов недолго занимал этот пост. 20 августа 1919 года он был освобожден от занимаемой должности по собственному желанию и продолжил свою деятельность в качестве депутата парламента АДР – члена аграрной комиссии. В тот же день ГКО представил личному составу ОБК нового руководителя – Наги бека Шейхзаманова, брата Мамедбагир бека (в некоторых документах фамилия братьев Мамедбагир и Наги Шейхзамановых приводится как «Шыхзаманов»).

Свою деятельность ОБК осуществляло на основе Положения «О правах и обязанностях уполномоченных контрразведывательной службы Азербайджанской Республики», состоявшего из 22 статей.

В городе Баку было создано 8 отделений. Районными отделениями в городе Баку руководили Мамедтаги Дадашев, Сейфулла Азимзаде, Мамед Гаджизаде, Касум Исмаилов, Александр Шенгелия, Гамбар Тахиров, Абдулазиз Тагиев, Ислам Алиев.

За цензуру отвечал Лаврентий Берия, за агентурную работу Александр Гоберидзе, а затем А. Султанов. В организации было 3 штата старших агентов (старших оперативных уполномоченных). Представителем отделения в Ленкорани был Юсуф бек Байрамалибеков, а Ага Исмаилов на станции Гаджикабул. Известный поэт Али Рази Шамчызаде также работал в ОБК. На работу его взял сам Наги бек, сперва на должность помощника делопроизводителя, а затем назначил агентом (оперативным уполномоченным).

ОБК старалась снабжать ГКО важной информацией. В одном из докладов Н. Шейхзаманов сообщал о сильном притоке в Баку большого количества армян призывного возраста. По информации контрразведки, армяне прибывали сюда в основном из Гянджи и Красноводска. В другом сообщении говорилось о планах рецидивиста Степана Лалаева, содержащегося в гянджинской тюрьме, совершить вместе с товарищами побег, в связи с чем, высказывалась просьба усилить контроль над тюрьмой.

В свою очередь, ГКО отдавал поручения ОБК. В своем письме к руководителю ОБК Насиб бек Усуббеков высказал мнение о целесообразности установления тщательного секретного наблюдения

за деятельностью представителя Добровольческой Армии полковника Лазарева и его сподвижников, а также дал поручение о безотлагательном направлении в ГКО всех собранных данных. На основании поручения председателя ГКО, сотрудниками ОБК было заведено дело оперативного наблюдения, по результатам которого был составлен и доложен в инстанцию список из 134 имен офицеров, служивших в Добровольческой Армии. ОБК исполнило много подобных заданий.

Среди оперативных мероприятий, проведенных сотрудниками организации против армянских шпионов, один случай вызывает особый интерес. Эта операция многое говорит об отношении сотрудников ОБК к своей профессии. Сотрудниками ОБК в Баку был арестован один армянин, в кармане которого было найдено письмо, предназначавшееся одному из членов дипломатической миссии Армении в Баку. В Баку армянский шпион прибыл по заданию представителя главнокомандующего Вооруженными Силами в Южной России полковника Палицкого. Сотрудники ОБК взяли это дело под особый контроль, в результате чего этот член армянской дипломатической миссии в Баку покинул страну по требованию азербайджанской стороны.

По нашему мнению, это должно считаться одной из лучших операций сотрудников ОБК.

Однако в направлении борьбы с большевиками ощущалась некоторая медлительность. Естественно, что совместная деятельность в одной спецслужбе приверженцев двух разных идей не могла быть удовлетворительной. Еще осенью 1919 года на повестку дня был вынесен вопрос о ликвидации ОБК. Хотя в ОБК и были произведены структурные изменения, она была не ликвидирована, а переподчинена начальнику Бакинского Укрепленного Района Мурад беку Тлехасу. С этих пор ОБК начало вести нормальную борьбу с большевиками. Критерием приема на работу стала не партийная принадлежность, а личные качества.

6 марта 1920 года на заседании Совета Министров был заслушан доклад Министра Внутренних Дел и принято решение о ликвидации ОБК.

Отдел Информации (12.03.1920-28.04.1920)

Начиная с 12 марта 1920 года, контрразведывательное обеспечение стал осуществлять созданный при генерал-губернаторстве города Баку Отдел Информации, унаследовавший функции ОБК и подчинявшийся председателю Совета Министров и

Министру Внутренних Дел. Руководил Отделом выпускник юридического факультета Московского Государственного Университета Алекпер хан Шахсуваров. С первых дней своего функционирования Отдел под руководством А. Шахсуварова проводил неустанную борьбу против большевиков. В сложнейшей обстановке и за короткое время Отделом было проведено несколько успешных операций. Благодаря самоотверженности А. Шахсуварова в поселке Балаханы было арестовано 22 большевика, в том числе известный большевик Чураев, который впоследствии станет руководителем созданной 28 апреля 1920 года в Баку Чрезвычайной Комиссии. Отдел Информации был вынужден прекратить свою деятельность в результате вторжения большевистской России в Азербайджан.

Отряд Охраны (18.02.1919-28.04.1920)

Характер деятельности Отряда Охраны хорошо известен. Эта структура занимает собственное место среди органов безопасности и специальных служб Азербайджана. На 15-м заседании парламента Азербайджана 18 февраля 1919 года с целью обеспечения охраны парламента, его руководителей и прочих государственных объектов был принят

закон «О создании отряда охраны парламента Азербайджана». Законом предусматривалось создание отряда в количестве 200 человек, подчиняющегося президиуму парламента, на его содержание из казны были выделены средства.

Подполковник Наги бек Алиев был назначен на должность начальника Отряда Охраны Парламента. Наравне с выполнением своих прямых обязанностей отряд принимал участие в боевых действиях в Карабахе, о чем свидетельствуют рапорты генерал-майора Габиб бека Салимова, отправленные в штаб из зоны боевых действий.

Органы спецслужб и репрессии

После оккупации Азербайджанской Демократической Республики со стороны большевистской России 28 апреля 1920 года, в отношении руководителей республики, министров, военнослужащих и сотрудников органов безопасности и специальных служб начались настоящие репрессии. Некоторые из них были арестованы и расстреляны без суда и следствия из-за своей службы независимой Азербайджанской Республике, а прочие были вынуждены эмигрировать. Мы не имеем права забывать этих самоотверженных

людей, прослуживших во имя Азербайджанской Демократической Республики, просуществовавшей всего 23 месяца. Мы все обязаны сами знать их и сделать так, чтобы их знали другие.

Штабс-ротмистр Афрасиаб бек Агаларов

Информации о нем мало. В результате наших исследований, проведенных разных архивах, удалось собрать некоторые сведения. Афрасиаб бек Агаларов в 1915 году был поручиком царской армии, в 1917 году получил звание старшего поручика. Затем был приглашен в создававшуюся Азербайджанскую Армию. Первым местом его службы была должность обер-офицера по поручениям Генерального Штаба, где он получил воинское звание корнет. 28 марта 1919 года приказом Военного Министра Самед бека Мехмандарова он был назначен начальником отделения разведки и контрразведки при управлении генерал-квартирмейстера Генерального Штаба.

Однако в приказе С.Мехмандарова привлекает внимание еще один момент. В приказе упоминается о том, что в соответствии с распоряжением председателя правительства Азербайджана за №7 Агаларов исполнял обязанности начальника азер-

байджанской контрразведки еще с 28 августа 1918 года. Однако документов по этому поводу в государственных архивах обнаружить не удалось.

Афрасиаб бек Агаларов продолжал свою деятельность в качестве начальника отделения разведки и контрразведки при управлении генерал-квартирмейстера Генерального Штаба до начала июня 1919 года. Затем он продолжил службу в должности обер-офицера по поручениям Генерального Штаба.

9 июля 1919 года Военный Министр Самед бек Мехмандаров подписал приказ (оригинал) за №320, в котором содержалось указание об исполнении приказа правительства Азербайджанской Республики за №28 от 25 июня 1919 года о присвоении воинских званий военнослужащим. В приказе говорилось о присвоении очередных и внеочередных воинских званий военнослужащим, занимавшим различные должности в Азербайджанской Армии. Афрасиаб бек Агаларову было присвоено звание штабс-ротмистра.

Приказом Военного Министра за №157 от 12 марта 1920 года Афрасиаб бек Агаларов был назначен обер-офицером при Военном Министре.

Информации о его дальнейшей судьбе не имеется.

Мамедбагир бек Шейхзаманов

Родился в Гяндже в 1881 году. Стал первым руководителем Организации по Борьбе с Контрреволюцией – первой независимой контрразведывательной службы страны, созданной 11 июня 1919 года. Внес существенный вклад в формирование службы.

Мамедбагир бек проработал в Организации по Борьбе с Контрреволюцией до 20 августа 1919 года. Как один из активных членов партии «Мусават», Мамедбагир бек продолжил свою деятельность в парламенте Азербайджана. Являлся членом аграрной комиссии парламента.

Арестованный в первые дни оккупации Азербайджана большевистской Россией Мамедбагир бек Шейхзаманов был расстрелян без суда и следствия.

Наги бек Шейхзаманов

Родился в Гяндже в 1883 году. Является родным братом Мамедбагир бека Шейхзаманова. Наги бек принимал активное участие в общественно-политической жизни города в качестве члена гянджинского городского отдела нелегальной партии «Дифаи», затем партии «Мусават» и организации «Гянджлик».

После отставки своего брата Мамедбагир бека Шейхзаманова с поста руководителя Организации по Борьбе с Контрреволюцией был назначен на его место. Наги бек возглавлял Организацию по Борьбе с Контрреволюцией с 20 августа 1919 года по 6 марта 1920 года. Несмотря на присутствие идеологических разногласий между членами Организации в этот период, Наги беку удалось создать общий баланс и провести различные успешные операции.

После оккупации Азербайджана большевистской Россией, он был вынужден эмигрировать в Турцию. Деятельность Наги бека в период АДР нашла отражение в написанной и изданной им в 1964 году в Стамбуле книге под названием «Воспоминания о борьбе за независимость Азербайджана». Изданные им под псевдонимом Наги бек Кейгурун книги «Великий меценат гаджи Зейналабдин Тагизаде» (1957), «Разговор по душам» (1963) имеют большое значение для изучения истории нашей независимости.

Наги бек Шейхзаманов (Кейгурун) умер в Стамбуле в 1967 году.

Махмуд бек Сефикюрдский

Родился в деревне Сефикюрд Геранбойского района в 1898 году. Проходил военную службу в царской армии. Был членом, а затем заместителем председателя организации самообороны «Зеленая гвардия», сформированной из молодежи с целью предотвращения истребления населения города Гянджи армянами при поддержке русских. Окончил гянджинскую гимназию в 1919 году. Поступил на медицинский факультет вновь созданного Бакинского Государственного Университета. Материальные затруднения вынудили его обратиться за трудоустройством к Наги беку. С 15 ноября 1919 года работал в должности заместителя руководителя Организации по Борьбе с Контрреволюцией.

После оккупации Азербайджана в апреле 1920 года, некоторое время работал в Чрезвычайной Комиссии АзССР. Затем он был арестован по обвинению в жестокости к большевикам в период своей деятельности в Организации по Борьбе с Контрреволюцией. Некоторое время спустя, был освобожден из-под стражи, однако из-за продолжавшихся преследований эмигрировал в Турцию. Умер в Стамбуле в 1972 году.

Полковник Мамед бек Гусейн бек оглы Алиев

Родился в Гяндже в 1882 году в аристократической семье. В 1902 году учился в Тифлисском Землемерном Училище. После окончания Высшего Военно-топографического училища в Санкт-Петербурге проходил службу по специальности в различных губерниях России. В 1908 году продолжил службу в топографическом отделе Кавказского Военного Округа в Тифлисе. В период АДР некоторое время работал в Генеральном Штабе, затем занимал должность военного атташе дипломатической миссии Азербайджана в Тифлисе. Из отправленных им в Генеральный Штаб из Тифлиса многочисленных оперативных сообщений становится очевидным, что Мамед бек функционировал там не только как военный атташе, но и разведчик.

Приказом Самед бека Мехмандарова под грифом «совершенно секретно» Мамед беку Алиеву было поручено ведение тайной разведывательной работы против Армении совместно с соответствующими службами Генерального Штаба Грузии.

После оккупации страны Мамед бек Алиев, первый работавший за рубежом разведчик Азербайджана, несколько раз арестовывался, а затем освобождался. Посвятивший свою жизнь научно-

педагогической сфере Мамед бек стал автором авторитетных работ по геодезии, занимал профессорскую должность.

Полковник Ирза бек Мехди бек оглы Гаджибейлинский

Родился в Иреване в 1876 году. В 1894 году окончил военное юнкер-кавалерийское училище. В царской армии дослужился до звания подполковника. В 1919 году был приглашен в Азербайджанскую Армию, служил на таких важных должностях, как командир воинской части, адъютант отделения разведки Генерального Штаба, начальник штаба Бакинского Укрепленного Района. Последним местом его службы была должность начальника отделения разведки управления генерал-квартирмейстера Штаба Азербайджанской Армии.

Полковник Ирза бек Гаджибейлинский, вне зависимости от сферы деятельности, с честью справлялся со всеми поставленными перед ним задачами.

В 1931 году он был арестован, затем отпущен. В ноябре 1937 года он был вновь арестован, а в декабре расстрелян.

Алекпер хан Шахсуваров

Из архивных документов следует, что он родился в аристократической семье в 1879 году. Его семья происходит из Южного Азербайджана. Окончил юридический факультет Московского Государственного Университета. До 1914 года работал в должности вице-консула Ирана в Петровске. Некоторое время был руководителем рабочих иранского происхождения на заводе «Салде», располагавшемся на станции «Переездная» в Донской области. Затем стал одним из основателей Союза промышленных рабочих и грузоперевозчиков в Петровске и руководил этой организацией до 1 марта 1919 года. Имел поместье в городе Кизляр Терской области.

После обретения Азербайджаном независимости, вернулся в Баку и занимал различные должности в государственных учреждениях. Вместе с семьей проживал в гостинице «Метрополь». Был беспартийным. С 1 марта 1919 года по 6 января 1920 года работал в должности советника при Карабахском генерал-губернаторстве.

16 марта 1920 года Алекпер хан Шахсуваров был назначен начальником Отдела Информации, созданном при Бакинском генерал-губернаторстве

и фактически осуществлявшем контрразведывательное обеспечение Бакинского Укрепленного Района. До самой оккупации Азербайджана вел непримиримую борьбу с большевиками. Был арестован 28 апреля 1920 года, 13 мая 1920 года был расстрелян сотрудниками Особого отдела Красной армии.

Мамедтаги Теймур оглы Дадашов

Родился в Баку в 1899 году. Окончил юнкерское военное училище, созданное в период АДР. Считался одним из самых активных и способных сотрудников Организации по Борьбе с Контрреволюцией. С 25 ноября 1919 года по 6 марта 1920 года работал начальником отделения ОБК в Балаханы-Сабунчинском районе. В справке-характеристике, подписанной Наги беком Шейхзамановым по поводу его деятельности в ОБК, М.Дадашов характеризовался как честный и совестливый сотрудник.

После создания Отдела Информации он подал заявление о переводе в этот Отдел. Однако, факт его приема на работу в этот Отдел установить не удалось.

После оккупации страны большевиками его

трижды арестовывали и отпускали. В 1931 году он был вновь арестован и приговорен к 10 годам лишения свободы. Информации о его дальнейшей судьбе не имеется.

Подполковник Наги бек Алиев

В период АДР охрану парламента, руководителей государства и других важных объектов осуществлял Отряд Охраны Парламента Азербайджана. В феврале 1919 года парламент Азербайджана принял специальный закон о создании Отряда Охраны в количестве 200 человек. Отряд подчинялся напрямую Президиуму Парламента.

На должность начальника Отряда Охраны был назначен подполковник Н.Алиев. В прошлом он служил в звании ротмистра в 1-м татарском полку. Наравне с выполнением своих непосредственных обязанностей сотрудники Отряда принимали близкое участие в боях в Карабахе.

Литература:

Elşad Qoca «Azərbaycanın təhlükəsizlik və xüsusi xidmət orqanları (1918-1920)», B., 2000;

Elşad Qoca «Tariximiz, taleyimiz», B., 2001;

Elşad Qoca «Azərbaycan xüsusi xidmətləri», B., 2004.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ensiklopediyası, 1-ci cild, B.,2004.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ensiklopediyası, 2-ci cild, B.,2005.

Kitabın içindəkilər

Azərbaycan kəşfiyyatı və əks-kəşfiyyatı	3
Intelligence and counter-intelligence of Azerbaijan.....	29
Разведка и контрразведка Азербайджана	57

Elşad Qoca

(Elşad Qoca oğlu İsayev)

Azərbaycan kəşfiyyatı və əks-kəşfiyyatı
(Azərbaycan, ingilis və rus dillərində)

Bakı, "Elgün" 2018. 88 səh.

Nəşriyyat redaktoru: Mübariz Məmmədrzayev

Texniki redaktor: Abbas Ağayev

Korrektorlar: Günay Mirzəyeva *(Azərbaycan dili)*
Pərviz Ağaverdiyev, Tural Kazımlı
(ingilis və rus dilləri)

Yığılmağa verilmişdir: 1.02.2018,

Çapa imzalanmışdır: 12.03.2018,

Formatı: 60x90 1/16. ş.ç.v.5.5

Kitab "ELGÜN" mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.